

УДК 330.1:001.895

Скляренко М.В.*викладач кафедри економічної теорії та міжнародної економіки
Харківського фінансового інституту
Київського торговельно-економічного університету*

ІННОВАЦІЙНЕ МАЛЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО: КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ

У статті обґрунтовано доцільність включення малого бізнесу в інноваційну діяльність. Розкрито критерії визначення інноваційного підприємництва та інноваційного малого підприємництва. Доведено необхідність аналізу інноваційного малого підприємства за критеріями технологічного лідерства, креативності, діяльності з упровадження інновацій в умовах невизначеності та ризиків, джерел фінансування, мережевих відносин. Розкрито специфічні види інноваційного малого підприємства: інжинірингові, венчурні, впроваджувальні фірми та стартапи.

Ключові слова: інноваційна діяльність, підприємницька діяльність, інноваційне підприємництво, інноваційне мале підприємництво, інноваційне підприємство, інноваційне мале підприємство, креативність.

Sklyarenko M.V. INNOVATIONNOE MALOE PREDPRINIMATEL'STVO: KRITERIИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ И ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ФОРМЫ

В статье обоснована целесообразность включения малого бизнеса в инновационную деятельность. Раскрыты критерии определения инновационного предпринимательства и инновационного малого предпринимательства. Доказана необходимость анализа инновационного малого предприятия на основе критериев технологического лидерства, креативности, деятельности по внедрению инноваций в условиях неопределенности и рисков, источников финансирования, сетевых отношений. Раскрыты специфические виды инновационного малого предприятия: инжиниринговые, венчурные, внедренческие фирмы и стартапы.

Ключевые слова: инновационная деятельность, предпринимательская деятельность, инновационное предпринимательство, инновационное малое предпринимательство, инновационное предприятие, инновационное малое предприятие, креативность.

Sklyarenko M.V. INNOVATIVE SMALL BUSINESS: CRITERIA OF DETERMINATION AND ORGANIZATIONAL FORMS

The article substantiates the expediency of including a small business in innovation activity. The criteria for identifying innovation entrepreneurship and innovation in small business are revealed. The necessity of analysis of innovative small enterprise according to criteria of technological leadership, creativity, activity on introduction of innovations in the conditions of uncertainty and risks, sources of financing, network relations is proved. The specific types of innovative small enterprise are revealed: engineering, venture, implementing firms and start-ups.

Keywords: innovative activity, entrepreneurial activity, innovative entrepreneurship, innovative small business, innovative enterprise, innovative small enterprise, creativity.

Постановка проблеми. Інноваційний розвиток національної економіки залежить від креативності, зацікавленості в інноваціях та ділової активності суб'єктів підприємницької діяльності. Інноваційна активність бізнесу є рушійною силою ефективного функціонування національних та регіональних інноваційних систем, розвитку інноваційної сфери, формування постіндустріальних технологічних укладів. Виходячи із цього, обґрунтування критеріїв інноваційного малого підприємництва, його специфічних організаційних форм є важливою науковою проблемою, розв'язання якої є теоретичною основою державної політики розвитку інноваційної діяльності в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зміст економічної категорії «інноваційне підприємництво» розкривається у сучасних наукових дослідженнях, по-перше, як «засіб досягнення комерційної мети і чинник економічної стабільності й зростання, оскільки інновації орієнтовані на задоволення ринкового попиту, конкретних запитів споживачів. Власне, будь-яке підприємництво невіддільне від інновацій» [1]. У цьому контексті інноваційною є підприємницька діяльність як суспільне явище та фактор економічного розвитку. Такий підхід базується на ідеї Й. Шумпетера щодо нерозривності інновацій та підприємництва [2]. Ознакою підприємництва є інноваційність як його орієнтованість на зміни та розвиток на основі пошуку нових ресурсів, технологій, продуктів, ринків тощо, та інновативність – здатність до сприйняття інновацій. По-друге, інноваційним визна-

ється підприємництво, яке, на думку В. Нежиборець, отримує підприємницький дохід у результаті створення, виробництва, використання чи дифузії інноваційного продукту [3, с. 63]. Цей підхід до визначення інноваційного підприємництва обґрунтовують також В.І. Ляшенко та В.І. Тульку [4].

Інноваційне мале підприємництво є специфічним видом підприємницької інноваційної діяльності, критерії якого ще не визначено як у наукових дослідженнях, так і в нормативних актах державного регулювання.

Мета статті полягає в обґрунтуванні головних критеріїв визначення інноваційного малого підприємництва та розкритті на цій основі його змісту та специфічних організаційних форм.

Виклад основного матеріалу дослідження. Доцільність включення малого бізнесу в інноваційний процес зумовлена його перевагами як специфічної організаційної форми інноваційної діяльності:

- спеціалізація в тих сферах наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, які для великого бізнесу, орієнтованого на масові стандартні потреби ринку, є непрогнозованими за результатами та ризикованими щодо значних утрат унаслідок провалу інноваційного проекту;

- спрямованість на освоєння унікальних наукових та науково-технічних продуктів;

- гнучкість управління: плоска управлінська ієрархія, оперативне прийняття рішень, прямі контакти із замовниками і клієнтами, що скорочує тривалість та зменшує витрати інноваційного циклу;

- висока мотивація інноваторів;
- можливість багатоваріантного використання результатів виконаних НДДКР на базі поєднання різних галузей науки і техніки.

Місце і роль суб'єктів інноваційного малого підприємства в національних інноваційних системах визначаються основними взаємопов'язаними напрямками їхньої діяльності:

- власна інноваційна діяльність як здійснення системного інноваційного процесу від моменту зародження інноваційної ідеї до рутинізації і дифузії нововведень на основі інтеграції наукових, виробничих і ринкових чинників;

- науково-технічне обслуговування суб'єктів інноваційної діяльності, спрямоване на забезпечення ефективного здійснення інноваційного процесу в цілому або окремих його стадій. Це підприємницька діяльність у сфері науково-технічної інформації, з патентування та ліцензування, стандартизації, метрології та контролю якості, науково-технічного консультування, а також упроваджувальна діяльність, прикладні дослідження і науково-технічні розробки.

Слід розрізняти інноваційно активне та інноваційне підприємство. Інноваційно активна підприємницька діяльність здійснюється у будь-якій галузі економіки та характеризується розробленням, залученням, придбанням та впровадженням різних видів інновацій. Інноваційна активність підприємств, за методологією Державної служби статистики України, охоплює такі напрями їх діяльності, як: дослідження і розробки (зовнішні та внутрішні НДР), придбання інших нових знань, підготовка виробництва до впровадження інновацій, придбання машин, обладнання та програмного забезпечення. Отже, інноваційно активне підприємство – це підприємницька діяльність різних видів, одним із напрямів якої є інновації. У 2016 р. в Україні лише 18,9% промислових підприємств займалися інноваціями, тобто були інноваційно активними [5].

Визначення інноваційного підприємства потребує обґрунтування критеріїв, на основі яких можливо виявити його змістовні особливості порівняно з інноваційно активним підприємством. Це:

- 1) сфера підприємницької діяльності – інноваційна;
- 2) вид підприємницької діяльності – здійснення інноваційного процесу та його окремих стадій;
- 3) мета підприємницької діяльності – задоволення суспільних потреб в інноваціях та отримання прибутку від інноваційної діяльності.

Слід підкреслити, що у змісті інноваційного підприємства поєднуються риси інноваційної діяльності та підприємства. Взаємозв'язок зазначених змістовних складників інноваційного підприємства зумовлює його особливості як специфічного виду підприємницької та інноваційної діяльності – це інноваційна діяльність, яка здійснюється на комерційних (підприємницьких) засадах, та підприємство в інноваційній сфері, спрямоване на досягнення результатів інноваційного процесу та отримання прибутку від інноваційної діяльності. Таким чином, змістом категорії «інноваційне підприємство» є підприємницька діяльність, спрямована на здійснення інноваційного процесу як у цілому, так і його окремих стадій для задоволення суспільних потреб у нововведеннях та отримання прибутку. Таке визначення інноваційного підприємства не суперечить розумінню його інноваційної природи та окреслює його спеціалізацію – інноваційну діяльність та інноваційну сферу.

Інноваційне підприємство здійснюють суб'єкти інноваційної діяльності, які діють на комерційних засадах:

- 1) суб'єкти наукової і науково-технічної діяльності, які безпосередньо пов'язані зі створенням та реалізацією наукової (науково-технічної) продукції. Їх перелік визначено в Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [6]. Якщо ці суб'єкти здійснюють діяльність на підприємницьких засадах, то вони є суб'єктами інноваційного підприємства у науковій та науково-технічній галузі, яка є складником інноваційної сфери;

- 2) організації інноваційної інфраструктури (інноваційної структури): технопарки, інноваційні центри, інноваційні бізнес-інкубатори, консалтингові фірми, інжинірингові організації, венчурні фірми та ін., які надають різноманітні послуги з комерціалізації інновацій та є суб'єктами підприємницької діяльності;

- 3) виробничі підприємства (малі, середні, великі), що здійснюють комерційну господарську діяльність, та підприємці – фізичні особи, продукція яких є інноваційною.

Організаційною формою суб'єктів інноваційного підприємства є інноваційне підприємство, яке в Законі України «Про інноваційну діяльність» визначено як підприємство (об'єднання підприємств), що розробляє, виробляє і реалізує інноваційні продукти і (або) продукцію чи послуги, обсяг яких у грошовому вимірі перевищує 70% його загального обсягу [7]. У табл. 1 наведено дані про реалізацію інноваційної продукції промисловими підприємствами України в 2015–2016 рр.

Згідно з даними табл. 1, частка промислових підприємств, які реалізували інноваційну продукцію у загальній кількості підприємств, що реалізували промислову продукцію в Україні, є невеликою – 11,95% у 2015 р. і 14,3% у 2016 р. Виходячи із цього, частка інноваційних промислових підприємств буде ще меншою, оскільки не в усіх підприємствах, що реалізували інноваційну промислову продукцію, її обсяг у грошовому вимірі досягав 70% від загального обсягу реалізованої продукції. Цей висновок підтверджує частка підприємств, що реалізували інноваційну промислову продукцію, у загальній кількості промислових підприємств України: 2015 р. – 1,5% загальної кількості промислових підприємств (38 555 од.); 2016 р. – 1,5% загальної кількості промислових підприємств (42 564 од.) [8; 9].

У Керівництві Осло з керівних принципів збору та інтерпретації інноваційних даних (Oslo Manual guidelines for collecting and interpreting innovation data. A joint publication of OECD and Eurostat) інноваційною визначено фірму, що впроваджує інновації [10]. Тобто критеріальною характеристикою інноваційної фірми вважається саме впровадження інновацій (табл. 2).

Як видно з табл. 2, в Україні в 2015 р. тільки 723 промислових підприємства із 38 555 (1,9%) впроваджували інновації, у 2016 р. – тільки 735 промислових підприємств із 42 564 (1,7%), що свідчить про низький рівень розвитку інноваційного підприємства.

Інноваційне мале підприємство – це діяльність інноваційних малих підприємств та фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, спрямована на задоволення суспільних потреб у інноваціях та отримання прибутку від інноваційної діяльності. Інноваційне мале підприємство представлено малим бізнесом, по-перше, у галузях інноваційної сфери: науці, науковому обслуговуванні, інноваційній інф-

Таблиця 1

Реалізація інноваційної промислової продукції підприємствами України, 2015–2016 рр.

Об'єкти інноваційної діяльності	Роки			
	2015		2016	
	Одиниць	% до кількості промислових підприємств	одиниць	% до кількості промислових підприємств
Кількість підприємств, що реалізували промислову продукцію	4767	100	4416	100
Кількість підприємств, що реалізували інноваційну продукцію	570	11,95	632	14,3
У тому числі продукцію, що була новою для ринку	142	2,98	182	4,1
У тому числі продукцію, що була новою тільки для підприємства	490	10,3	503	11,4
З них нові для ринку	114		166	

Джерело: складено за [8; 9]

Таблиця 2

Впровадження інновацій промисловими підприємствами України, 2015–2016 рр.

Кількість підприємств за видами інновацій, що впроваджувалися	Роки			
	2015		2016	
	Одиниць	% до кількості промислових підприємств	Одиниць	% до кількості промислових підприємств
Усього промислових підприємств	38555	100	42564	100
Усього промислових підприємств, що впроваджували інновації	723	1,9	735	1,7
Інноваційні процеси	400	1,0	526	1,2
З них маловідходні, ресурсозберігаючі	155	0,4	235	0,6
інноваційні види продукції	414	1,1	529	1,2
З них нові для ринку	114	0,3	166	0,4

Джерело: складено за [8; 9]

раструктурі тощо; по-друге, інноваційним малим бізнесом у галузях національної економіки.

Загальною організаційною формою інноваційного малого бізнесу є інноваційне мале підприємство. Термін «інноваційне мале підприємство» був застосований у Державній цільовій економічній програмі «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009–2013 рр., затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 14 травня 2008 р. № 447 [11]. Але інноваційне мале підприємство не набуло ще значення об'єкту економічного та правового аналізу та інструментарію господарської практики та державної інноваційної політики.

Якщо формально поєднати встановлені законодавством України критерії малого підприємництва та інноваційних підприємств, то інноваційні малі підприємства – це підприємства, в яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 млн. євро, визначену за середньорічним курсом НБУ [12], а інноваційний продукт чи інноваційна продукція (послуги) становлять не менше 70% їх загального обсягу [7]. Зазначені критерії є кількісними та не відображають повною мірою зміст інноваційного малого підприємництва та його роль в інноваційному розвитку національної економіки. По-перше, інноваційна діяльність не обмежується випуском інноваційної продукції (послуг). Інноваційним може бути суб'єкт підприємницької діяльності (юридична та фізична особа), який діє на стадіях інноваційного процесу, результатом яких не є реалізація інноваційної продукції.

Так, інноваційним є підприємництво в науковій сфері, що продукує інноваційні інтелектуальні продукти – об'єкти інтелектуальної власності. По-друге, зазначені критерії не враховують особливості та специфічні організаційні форми інноваційного малого бізнесу.

Додатковими критеріями інноваційного малого підприємства слід уважати:

- технологічне (науково-технічне) лідерство. Д. Кокурин справедливо підкреслює, що малі інноваційні фірми – це технологічні лідери в галузях економіки, що зароджуються, вони відкривають нові сегменти ринку, розробляють нові виробництва, підвищують наукоємність і конкурентоспроможність виробництва [13, с. 523]. Показником технологічного лідерства малих підприємств може бути їх частка в наукоємних галузях економіки;

- високий рівень невизначеності та ризику, зумовлений використанням не випробуваних на практиці інноваційних продуктів;

- вузьку спеціалізацію;

- креативність;

- автономію та свободу прийняття рішень, гнучкість та заохочення особистої ініціативи працівників;
- зовнішні та внутрішні мережі інноваційної діяльності;

- фінансові обмеження та використання зовнішніх джерел фінансування інноваційної діяльності;

- цільовий ринок інновацій;

- інтелектуальна власність, наявність патентів, ліцензій тощо.

- специфічні види інноваційних малих підприємств (табл. 3).

Таблиця 3

Специфічні види інноваційних малих підприємств

Види інноваційних малих підприємств	Характеристики
Інжинірингові фірми	Інжинірингові фірми здійснюють контрактні НДДКР, які спрямовані на вирішення проблем, поставлених замовниками. Результатом діяльності є науково-технічна продукція: науково-технічна інформація і технічні знання, науково-технічні проекти і документація, ноу-хау, технічний досвід, інтелектуальні продукти-новації і зразки нової продукції, наукові, технічні, технологічні розробки та ін., що є об'єктом купівлі-продажу на ринку науково-технічних послуг як складової частини інфраструктури ринку інновацій.
Впроваджувальні фірми	Впроваджувальні фірми спеціалізуються на впровадженні невикористаних власниками патентів технологій, просуванні на ринок ліцензій перспективних винаходів, розроблених окремими винахідниками, доведення винаходів до промислової стадії, а також на виробництві невеликих дослідних партій об'єктів промислової власності з подальшим продажем ліцензії [14].
Венчурні фірми	Венчурні фірми зайняті розробкою наукових ідей і перетворенням їх на нові технології і продукти.
Стартап	Новостворена фірма, яка може не мати офіційної реєстрації, діяльність якої спрямована на практичну реалізацію інноваційної ідеї, інтелектуального продукту-новації, винаходу тощо.

Діяльність зазначених фірм є інноваційним малим підприємництвом, що спрямоване на здійснення інноваційного процесу на комерційних засадах для досягнення суспільного результату інноваційної діяльності та отримання прибутку, та відповідає кількісним та якісним критеріям малого бізнесу та інноваційних підприємств.

Висновки. Інноваційне підприємництво є підприємницькою діяльністю, спрямованою на здійснення інноваційного процесу та його окремих стадій для задоволення суспільних потреб у нововведеннях та отримання прибутку.

Інноваційне мале підприємництво – це інноваційна діяльність малих підприємств та фізичних осіб – підприємців у інноваційній сфері та галузях національної економіки, спрямована на задоволення суспільних потреб в інноваціях та отримання прибутку від нововведень. Організаційною формою інноваційного малого бізнесу є інноваційне мале підприємство, критеріями якого, крім кількісних, є: технологічне (науково-технічне) лідерство, високий рівень невизначеності та ризику, вузька спеціалізація, креативність, автономія та свобода прийняття рішень, гнучкість та заохочення особистої ініціативи працівників, зовнішні та внутрішні мережі інноваційної діяльності, фінансові обмеження та використання зовнішніх джерел фінансування інноваційної діяльності, цільовий ринок – ринок інновацій, інтелектуальна власність, наявність патентів, ліцензій тощо, специфічні види інноваційних малих підприємств. Розвиток інноваційного підприємництва є дієвим чинником економічного зростання на інноваційній основі. Державна програма інноваційного розвитку національної економіки повинна включати систему заходів, спрямованих на розвиток малого інноваційного підприємництва як важливого складника національної та регіональних інноваційних систем.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Зянько В.В. Інноваційне підприємництво: сутність, механізми і форми розвитку: монографія. Вінниця: УНІВЕРСУМ, 2008. 397 с.
2. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку. Капіталізм, соціалізм і демократія. М.: ЕКСМО, 2007. 864 с
3. Нежиборець В. Інноваційне підприємництво як складова економічного зростання. Теорія та практика інтелектуальної власності. 2014. № 1. С. 63–71.
4. Ляшенко В.І., Тульку Я.І. Мале інноваційне підприємництво як об'єкт державної інноваційної політики. Економічні інновації. 2015. № 59. С. 219–227.
5. Інноваційна активність. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
6. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII. Відомості Верховної Ради. 2016. № 3. Ст. 25. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/848-19/>.
7. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04. 07. 2002 № 40-IV. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 36. Ст. 266. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
8. Наука та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник. Київ, 2017. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm.
9. Кількість підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
10. Oslo Manual guidelines for collecting and interpreting innovation data. A joint publication of OECD and Eurostat. URL: <http://rii-vuz.extech.ru/doc/oslo.pdf>.
11. Державна цільова економічна програма «Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2009–2013 роки»: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 травня 2008 р. № 447. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/447-2008-%D0%BF>.
12. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2003, №№ 18–22. Ст. 144. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
13. Кокурин Д.І. Инновационная деятельность: монография. М.: Испит, 2001. 576 с.
14. Васильчак С.В., Дубів В.В. Проблеми розвитку інноваційного процесу на малих підприємствах. Науковий вісник НЛТУ України. 2011. Вип. 21.2. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvntu/21_2/181_Was.pdf.